

A reformkorban alakult Honti Kaszinó

A régi magyar kaszinók legtöbbször a múlt század harmincas éveiben alapították, miután Széchenyi István, a nemzeti liberális reformmozgalmak szorgalmazója — sok egyéb kezdeményezése mellett — létrehozta a maga „intézetét”, a pesti Nemzeti Kaszinót. Manapság hajlamosak vagyunk ezeket a hosszabb-rövidebb életű társulatokat felületesen értékelni; szerepüket, küldetésüket egyoldalúan vizsgálni, félremagyarázni. A kaszinó fogalmát újabban a Magyar Értelmező Kéziszótár is csak így jelöli meg: „Az arisztokrácia és a polgárság zárt társasköre.”¹ Nincs szándékomban most a fogalom értelmezését illetően polemizálni; úgy gondolom azonban, a tisztább látás érdekében mégis érdemes bevezetőként elmondanunk egyet s mást a témával kapcsolatban. 1932-ben érdekes írást közölt a Prágai Magyar Hírlap Krúdy Gyulától, modern prózairásunk nagy mesterétől.² A cikk szerzője a kaszinóalapítások jubileuma alkalmából többek közt báró Podmaniczky Frigyes³ hajdani utazásáról számol be.

Podmaniczkyt még Széchenyi István küldte az országba, hogy járja be a már működő kaszinókat, s mérje fel, milyen munka folyik ezekben a társulatokban. Utazása során Podmaniczky eljutott Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Nagyváradra, s beiratkozott azokba a vidéki kaszinókba, melyeket Széchenyi kezdeményezésére Magyarország különböző helyein alapítottak. Az író körvonalazza a legrégebbi kaszinók célkitűzéseit, működésük lényegét. A kolozsváriak társulatával kapcsolatban ezt a feljegyzést találjuk a cikkben: „A Kaszinó művelt férfiak egyesülete, ahová minden érdemes gondolkodású és magaviseletű férfi befogadtatik.” Azonkívül olvashatunk arról is, hogy a városban lakó valamennyi tudós és író ingyen látogathatta a kaszinót. A marosvásárhelyiek alapszabályzatából pedig ezt másolta ki Krúdy: „A kaszinó tagjainak nemes magaviseletű férfiakkal kel lenni. Célja a kaszinónak a józóság, illendő magaviselet, művelt társalkodás, közhasznú elmélyedések, s ezek által az értelmesség fejtése és terjesztése.”

Arról, hogy Podmaniczky az egykori Honti Kaszinóban is járt volna, az említett cikkből nem szerezhettünk tudomást. Az viszont tény, hogy az ország legrégebbi egyesületei közé tartozott az itteni kaszinó is, amely évtizedeken át fontos szellemi-társadalmi gócpontja volt az Ipoly völgyének. 1934-ben, az ipolysági kaszinó fennállásának századik évfordulója alkalmából írták az alábbi sorokat: „A gróf Széchenyi által hirdetett eszme Hontban hamarosan visszhangra talált, és nyomban akadtak lelkes férfiak, akik megvetették alapját — elsők között az országban — a ma is fennálló Honti Kaszinónak.”⁴ A jubileumi cikk szerzője a kaszinó küldetését és tevékenységét méltatva megállapítja, hogy a társulat „jó és balsorsban találkozó helye volt a vármegye intelligenciájának, és mindig maradéktalanul betöltötte azt a hivatást, melyre az alapítók szánták”.

Tudom, az idő távlatából már nehéz újabb értékelésekbe bocsátkozni. Különösen akkor, mikor a múlt lappangó emlékeit is hagyjuk homályba veszni. Nem újraértékelésre vállalkozom most. Csupán egy társulat történetét kíséreltem meg felvázolni okulásra.

Az Ipolysági kaszinótársulat fő alapítója Kalocsa Antal⁵ huszártiszt volt. Egy kaszinóegylet létrehozása céljából Kalocsa már 1833-ban toborzást és gyűjtést indított a megye székhelyén. Munkája nem volt könnyű, mivel akkor csak „nyolc úri osztálybeli” egyén lakott a városban. Ezek közé tartozott a plébános meg a káplán, a megyei főorvos meg a gyógyszerész, a várnagy, az uradalmi tisztartó meg a kasznár, valamint a megyei levéltárnok. Az ügy érdekében azonban mindnyájukat sikerült megnyernie, s így lettek ők a társulat első tagjai, részvényesei és mecénásai. „Az alakulás 10 frtnyi tagsági díjnak 6 évre kötelező aláírásával történt.” — olvas-

¹Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, 1975.

²Krúdy Gyula: A százesztendő magyar úriember — A magyar kaszinók megalapítása. Prágai Magyar Hírlap, 1932. jan. 24.

³Podmaniczky Frigyes (1824—1907) politikus, író, az MTA levelező tagja, az 1848-as szabadságharc huszártisztje.

⁴Jambrikus István: A százéves Honti Kaszinó. A Hét — társadalmi és közművelődési hetilap — Ipolyság, 1934. II. 10.

⁵A Kalocsa család 1668-ban nyert nemesi levelet. A XIX. század első felétől Hont megyében is voltak birtokai. Tagjai közül az 1848 előtti években Antal tűnt ki, mint a honti ellenzék híres szónoka. Az 1847—48-i pozsonyi országgyűlésen a megye egyik követeként vett részt.



A Kaszinó 1918 után a Lengyel Szálló-ban (ma Ipoly) kapott otthont. (Móser Zoltán felvételei)



Az 1888-ban épült ipolysági városháza, melynek emeleti helyiségeit a Kaszinó örökbéreltül kapta

hatjuk az egyik későbbi Hont megyei lapban.⁶ Az alapítónak az év végére így is hetvenkét tagot sikerült toboroznia a megyéből. Kalocsa már az alapításkor rájött arra, hogy az intézet csak úgy felelhet meg céljának, „ha kizár köréből minden politikai pártszínezetet, s befogad kebelébe minden becsületes művelt egyént, születési cím, hivatalnoki rang és vallásfelekezeti különbség nélkül”.⁷

A sikeres toborzás után a megfelelő helyiség hiánya jelentett problémát. Kalocsa a rozsnói káptalanhoz fordult segítségért, akinek már ekkor nagy vendégfogadója volt Ipolyság piac-terén, a mai főtéren. Kérte a káptalant, hogy „nagy vendégfogadójának nyugatra néző, a város főtcsáját különben is dísztelenné istállóit egy, a kaszinótársulat céljainak megfelelő helyiséggé átalakítva felépíthesse”.⁸ A terveket, a haszonbéri szerződést 1833. december 17-én küldte el Rozsnóra, s már ez év december 24-én meg is kapta az engedélyt. 1834 nyarára a káptalan támogatásával elkészültek az átalakítási munkálatokkal, s így rövid időn belül — éppen 150 esztendeje — otthona lett a kaszinónak, amely egy „díszes teremből” és négy szobából állott. Miután az épület a társulat birtokaként „regisztráltatott”, hozzáláthattak a további munkához. A kaszinó céljait az egylet alapszabályzatában így határozták meg: „A társaság tisztességes elemi érintkezésének gyűlhelyeül szolgálni, s a folyton szélesbülő művelt körökre kiterjeszteni erkölcs- és izlésnemesítő hatásunkat.”⁹

Az alapítók továbbá hangsúlyozták, hogy a 72 részvényező közül senki sem követelhet mások felett előjogot és kiváltságot. A kaszinóra pedig Ipolyságon ebben az időben annál inkább is szükség volt, mivel „eddig szórakozási helyül csak a megyeháza tanácskozási fogadója, a várnagy lakása és a szaltnyai fürdő táncterme szolgált”.¹⁰

Az új egyesület első elnöke Kalocsa Antal, titkára pedig Gyürky Medárd lett. Irányításukkal 1835-ben berendezték a kaszinót, s nyomban előfizettek több korabeli lapra is, mivel a kaszinó „főcélja a magyar irodalmat és hírlapokat pártolni”.¹¹ A listán akkor többek közt ilyen újságok szerepeltek: Jelenkor, Társalkodó, Hasznos Multságok, Erdélyi Híradó, Honművész, Rajzolatok, Tudományos Gyűjtemény, Törvényhatósági Tudósítások.

Bár Kalocsa az induláskor hangsúlyozta a „pártszínezet” kizárását, ez mégsem jelentette a teljes elszigeteltséget, s azt, hogy a termékenyítő viták, a józan eszmék ne kapjanak fórumot a társulaton belül. A tagok kezdettől fogva fontos politikai-társadalmi kérdéseket vitáltak meg, amint azt Pongrácz Lajos 1886-ban megjelent évkönyvében olvashatjuk: „... a hazában bármindemű, akár anyagi, akár szellemi téren keletkezett reformeszmék, avagy tudományos és szépirodalmi jelenségek a kaszinói társulat körében lettek a megyében első visszhangra”. Mindennek konkrét megnyilvánulásai is voltak. Az akkor nagy érdeklődésre számot tartó „táncvigalmakat” itt például nem csupán öncélúságból szervezték. Bizonyítja ezt az 1838-as jótékony célú rendezvényük is, melynek teljes bevételét a budai árvízkiárvultak megsegíté-

⁶Adatok a Hont megyei kaszinó történetéhez. Honti Ellenzék (A hontmegyei egyesült ellenzék havi közlönye) Ipolyság, 1885. július 1.

⁷Pongrácz Lajos: Vázlata a Hontmegyei Kaszinó ötven éves történetének. Budapest, Atheneum, 1886.

⁸Ennek részleteivel ugyancsak Pongrácz Lajos foglalkozik részletesebben a már idézett könyvében.

⁹Pongrácz Lajos: i. m.

¹⁰A szórakozási lehetőségről Gyürky Antal: Ötvennégy év Hont vármegye történetéből c. könyve első kötetében olvashatunk. Vác, 1875.

sére fordították. De támogatták a kaszinótagok a haladó eszméket is. A Kossuth Lajos indítványozta Védegylettel kapcsolatban pl. komoly népszerűsítést fejtettek ki az ipolysági kaszinóban, aminek következtében innen is többen tagjai lettek az egyesületnek. Hasonló jellegű buzgólkodásukat még számtalan esetben példázhatjuk majd.

Termékenyítőleg hatott a kaszinó a haladást előmozdító megyei egyesületek és társulatok munkájára is. Az ezeket létrehozó mozgalmak innen indultak ki; a tagok körében születtek a nemes eszmék és gondolatok. Fejérvári Miklós és Gyürky Medárd, akik vezetői és gerinces tagjai voltak a Honti Kaszinónak, 1838-ban *Honti Régészeti Társulatot* alapítottak. Értékes ásványtani, archeológiai és okmánygyűjteményüket 1844-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozták. Nedeczky László és Gyürky Antal ugyancsak 1838-ban alapított *Hontmegyei Gazdasági Egyesületet*, amely a mezőgazdaság fellendítését szorgalmazta. De ott voltak a kaszinótagok a *Hontmegyei Múzeumtársulat* életre hívásánál is, valamint ők szorgalmazták a sajtó- és könyvkiadást, meg az iskolahálózat jobb kiépítését is. Pongrácz Lajos, az *Ipolyság Város Szépészeti és Anyagi Jólétét Előmozdító Társulat* szervezője ugyancsak választmányi tagja volt a kaszinónak.

*Közkönyvtár*at is a kaszinóegylet alapított először Ipolyságon. Az 1837-ben létesített könyvtárnak már a szabadságharc előtt ezeröttszáz kötet volt. Ezt a vidékiek is használhatták. Az állomány nagyrésze a szabadságharc után sajnos eltűnt, mivel az épületet a császári csapatok szállták meg. Az 1850-es évek elején újjászervezték a könyvtárat, s rövid időn belül csaknem háromezerre nőtt az állomány. Ebben nagy érdeme volt Pongrácz Lajosnak (aki később saját könyvtárát is a megyére hagyta) és Berzsényi Dénes igazgatónak. 1893-ban a kaszinónak már könyvtári bizottsága, Trupp Károly személyében pedig külön könyvtárosa is volt. Ennek ellenére többen is bírálták a könyvtár ellátottságát. A Honti Lapokban például azt kifogásolták, hogy több mint háromezer kötetes gyűjtemény még „nagyon el van maradva az új kortól, s csak az Egyetemes Regénytár kötetei meg a szépirodalmi lapok azok, amelyekkel valamely újabb író bejut a könyvtárba”.¹² Ezt a hiányt próbálták pótolni a bálókából származó jövedelem felhasználásával is. Egy 1910-ben szervezett bál jövedelme pl. 100 koronát tett ki, s ezt az összeget könyvvásárlásra fordították. A Nógrádi és Honti Híradó egy későbbi számában már jó példaként emlegeti az ipolysági kaszinó könyvtárát. Ezt írja a lap: „A Nógrád vármegyei Kaszinónak követendő példaként hozzuk fel, hogy Ipolyság ezen előkelő társas egylete évenként 500 koronát ad a könyvtár gyarapítására.”¹³ A kaszinó egyébként az 1909-es évben 33 lapra fizetett elő, 101 kötettel és 73 füzettel gyarapította könyvtárát.

1849–1851-ig szünetelt a Honti Kaszinó tevékenysége, mivel a székházban német kórház működött. A kaszinómozgalmat a szabadságharc után Majthényi László főispán indította meg. 1852. február 1-én, mikor a császári és királyi parancsnokságtól megkapták a működési engedélyt, Szentkirályi László elnökletével a társulat újra munkához látott. A kedvezőtlen politikai légkör, sajnos, a tagság számának alakulására is rossz hatással volt. Mindössze harminc tagja maradt ekkorra az egyesületnek, de ez a szám 1860-ban 80-ra 1861-ben pedig már 150-re emelkedett. A társulat jegyzőkönyveit ez időben német nyelven kellett a pozsonyi helytartósághoz felterjeszteni. Az újjáéledt kaszinó választmánya ennek ellenére határozatilag kimondta, hogy „a császári hivatalnokok sem az igazgatói állásba, sem a választmányba be nem választatók”.¹⁴

A kaszinó tagjai a kedvezőtlen politikai körülmények ellenére is komoly tettekre vállalkoztak. Az 1852 és 1862 közötti időszakban végzett munkájukból említést érdemel a Kazinczy Ferenc emlékére szervezett ünnepély és a Széchenyi István halála alkalmából rendezett gyászszertartás. Az utóbbiról olvashatjuk a Honti ellenzék c. havi közlőny egyik számában az alábbiakat: „Az 1860. évi május 8-án gr. Széchenyi Istvánért gyász isteni tiszteletet tartott, s az impozáns menet a kaszinóból indult az isten házába gyász és nemzeti lobogók alatt, minek látára nemcsak a cs. kir. hivatalnokok, de a zsandárok is meghökkenve vonultak vissza, és e fényes ünnepélyt zavartalanul engedték lefolyni.”¹⁵

Ezekben az években több jótékony célú kezdeményezése is volt a kaszinónak. Pl. Vörösmarty Mihály árvái és a Magyar Tudományos Akadémia „palotája” javára pénzüsszeget gyűjtött; 100 forint befizetésével a Kisfaludy Társaság alapító tagjává vált, s 1860. október 1-én elhatározták, hogy Szondi Györgynek emlékszobrot állíttanak.

Arról, hogy a hajdani politikai, társadalmi és művészeti élet kiválóságai közül kik jártak a kaszinóba, nincs pontos képünk. Az egyesület vendégekönvei, akárcsak a könyvtár értékes darabjai, a háborúk fergetegeiben szinte nyomtalanul eltűntek. Csupán a sajtóban s az egyes kiadványokban megjelent publikációk alapján állíthatnánk össze hiányos listánkat.

¹¹Honti Ellenzék c. lap, 1885. júl. 1.

¹²Honti Lapok, 1899. 9. sz.

¹³Nógrádi és Honti Híradó (Társadalmi és közigazgatási hetilap — Balassagyarmat — Ipolyság), 1910/1.

¹⁴Adatok a hontmegyei kaszinó történetéhez. Honti Ellenzék, 1885. július 1.

¹⁵Honti Ellenzék, 1886. május 1.

Pongrácz Lajos írja évkönyvében, hogy 1869-ben a kaszinót meglátogatták a Magyar Történelmi Társulat azon tagjai, akik akkor második vándorgyűlésüket tartották Ipolyságon. Közük volt: Botka Tivadar, Fraknói Vilmos, Thaly Kálmán, Toldy István, Nyári Jenő, Nagy Iván, Haan Lajos és a Hont megyéből származó Ipolyi Arnold. Pongrácz azt is leírja, hogy ebből az alkalomból a kaszinó „helyiségét kivilágította, s úgy ezen, mint a megyeház épületén nemzeti zászlók lengtek”.

A szabadságharc leverése után a bujdosó hazafiak egy csoportja is itt találkozott, sőt ezt megelőzően maga Görgey és Klapka is járt a városban. Talán a kaszinó falai közt is megfordulhattak. De zenélt itt Reményi Ede, Görgey kedvenc hegedűse is, később pedig Siposs Antal zongoraművész, a város szülötte adott hangversenyt a lelkes közönségnek. Az ipolysági A Hét 1934/6-os számában találunk utalást a kaszinó egykori emlékkönyvére vonatkozólag is, mely szerint Batthyányi Eleonóra, Szemere Bertalan és Jókai Mór is tiszteletét tette a kaszinóban. S ugyancsak Pongrácz könyvéből tudjuk, hogy a városba érkező magyar szintársulatoknak mindig átengedték a kaszinó helyiségeit. Möricz Zsigmond később járt a városban. Az idősebb polgárok visszaemlékezése szerint ő is felkereste a kaszinó épületét, ő azonban már csak az új székházat láthatta.

Térjünk most vissza a kaszinó történetének további alakulásához. Az 1870-es években a társulat alapító tagja lett az Országos Műegyletnek, pártoló tagja lett a Történelmi és Természetudományi Társulatnak. Széchenyi István hátrahagyott iratainak megvásárlására 25 forintot ajánlott fel; adományokkal járult hozzá Szent István és Arany János budapesti szobrának felállításához.

Sági Benő igazgatósága alatt az 1880-as években elérte a kaszinó a 235-ös taglétszámot. A társulat ebben az időben is küzdött a jogegyenlőségért, a szellemi felvilágosodásért; adakozott városi, megyei és nemzeti célokra.

A kaszinó fennállása ötvenedik évfordulójának megünneplését a nagyszabású Szondi-emlék építése és felavatása miatt a tagok 1886-ra halasztották.¹⁶ Az ötvenéves jubileumi évforduló alkalmából adta ki Pongrácz Lajos a kaszinó évkönyvét. Pajor István író, vármegyei árvaszéki elnök¹⁷ ünnepi ódával köszöntötte a jelentős évfordulót.

A jubileumi ünnepség után újra erős lendület jellemzi a kaszinó munkáját. A tagok 1888-ban tekintélyes összeggel járultak hozzá a városháza építéséhez (a mai Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola épülete). Míhelyt az épület elkészült, emeleti helyiségeit örökberletül kapták. Ezt az időszakot így jellemezték az utódok: „pezsgő, vidám élet folyik ebben az időben a kaszinóban, ahol összefüvetekre alkalmas helyiségek, biliárd- és játéktérmekek, olvasó-, zene- és könyvtártermekek állnak a tagok rendelkezésére.”¹⁸

1909-ben újabb bensőséges ünnepre került sor, a kaszinó megalakulására emlékeztek a 75. évfordulón. Halász Ferenc lapjában, a Honti Lapokban az alábbi sorokat írták akkor: „Minden kaszinó, de legkivált a mienk, mely nemcsak a székváros, de az egész vármegye közönségének erős, tartalmas, egyeteme, a maga egészében egy előkelő társadalmi tényező.”¹⁹

1913-ban újabb nemes cselekedetre vállalkoztak a tagok. Jambrikus István, a már többször idézett cikk szerzője írja: „A kaszinó vezetősége mindig tudatában volt kulturális kötelezettségének. Így amikor a világháború előtti években a volt magyar kultuskormány elvi döntést hozott, hogy Ipolyságon az esetben, ha megfelelő helyiséget kap, felállítja az annyira óhajtott gimnáziumot, a kaszinó vezetősége a közgyűléssel a városháza emeletén lévő összes helyiségeit a felállítandó gimnázium céljaira felajánlotta.”²⁰ Gondolom, főleg a hangsúlyozni, milyen nagy szolgálatot tettek ezzel a tagok a város szellemi emelkedése s a megyei iskolaügy kibontakozása érdekében. Hogy a társulat további munkáját se korlátozzák, a tagok a világháború végéig a volt Lengyel Szálló (mai Ipoly Szálló) két helyiségét bérelték.

1924-ben költözhetett vissza régi helyére a kaszinó. Bár az akkori helyzetet a bizonytalanság jellemzi, dr. Salkovszky Jenő, a kaszinó ideiglenes igazgatója mindent elkövet, hogy a kaszinót új életre hívja. A társulat a két háború közti időben is megőrizte magyar jellegét, s a Szlovákiai Magyarok Kulturális Egyesületével együtt szervezte a kisváros kulturális életét, egészen 1945-ig.

Csáky Károly

¹⁶Az emlékszóbor felállítását Pongrácz Lajos és Majthényi László szorgalmazták. A Szondi-emlékválasztmányának tagja volt Horváth Mihály, Arany János és Ipolyi Arnold is. A Drégelyi Szondi-kápolnát 1885-ben avatták fel. Itt helyezték el a hős szobrát is. Erről egyébként részletesen írtam a Szondi-emlék története és a Szondi Album c. munkámban. (Honismeret, 1979. 3. sz.)

¹⁷Pajor István (Ipolynyék, 1821—Balassagyarmat, 1899) több megyei és fővárosi lap munkatársa volt. Költeményeket, tanulmányokat írt, foglalkozott a német, francia, angol és olasz irodalommal is. A szabadságharcban nemzetőr hadnagyként vett részt. Gyűjtötte a vidék néprajzi anyagát is. Idézett művének címe: Óda az ipolysági kaszinó-egylet félszázados emlékünnepére. Megjelent a Honti Ellenzék 1886. április 1-i számában és a kaszinó évkönyvében.

¹⁸A százéves Honti Kaszinó. A Hét, 1934. II. 10.

¹⁹Honti Lapok, 1910/1. sz.

²⁰A Hét, 1934. II. 10.